

Vuoden 1812 politiikka

Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa. Ruotsin ulkopoliittika ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2002. Toim. Tapani Suominen. Tammi 2002 Jyväskylä 2002. 290 s.

■ Viime syksynä eläkkeelle siirtynyt Suomen Tukholman suurlähettiläs Heikki Talvitie, intohimoinen historian harrastaja, Historian Ystävien Liiton puheenjohtaja ja Asikkalassa pidettyjen Danielson-Kalmari-seminaarien ja Lahdessa järjestettyjen historiapäivien organisoija, on ollut monella tapaa kiinnostunut Suomen poliittisesta asemasta Ruotsin ja Venäjän välissä. Hän on tietysti täysin oikeassa siinä että tätä ei voi ymmärtää tuntematta – ja tuntematta hyvin – historiaa.

Tässä hän jatkaa kaukaisen edeltäjänsä Historian Ystävien Liiton johdossa, J. K. Paasikiven katsomuksia. Asikkalan seminaarien esitelmät ovat kiertäneet tätä teemaa monesta näkökulmasta sekä kotimaisten että ulkomaisten tutkijoiden voimin.

Myös Tukholmassa pidettiin 1997 seminaari Suomen ja Ruotsin suhteista 1500-luvulta meidän aikaamme. Sen esitelmät julkaisi toinen historian ystävä, kulttuurineuvos Tapani Suominen yhdessä ruotsalaisen historiantutkija Anders Björnssonin kanssa, joka puolestaan oli ideoinut Ruotsin historiapäivät. Teos *Det hotade landet och det skyddade* ilmestyi 1999.

Suurlähettiläs Talvitien historiannäkemyksen yhtenä linjana on ollut nk. ”vuoden 1812 politiikan” tulkitseminen Ruotsin koko myöhemmän ajan ulkopolitiikan perustaksi ja edelleenkin voimassa olevaksi kehukseksi. Tästä aiheesta Talvitie on kirjoittanut neljänneksen koko teoksen sivumäärästä kattavan laajan artikkelin Tapani Suomisen toimittamaan, viime syksynä samanaikaisesti Ruotsissa ja Suomessa ilmestyneeseen teokseen *Itsekkyttä vai valtiomiestäittoa*. Teoksen muu kirjoittajakunta koostuu puolestatoista kymmenestä suomalaisesta, ruotsalaisesta, norjalaisesta ja venäläisestä historiantutkijasta ja diplomaatista aina presidentti Mauno Koivistoa myöten. Heidän tehtävänsä on ollut esittää omat arvionsa vuoden 1812 politiikasta, hyväksyä tai vastustaa Talvitien tulkintaa. Synteesiä tekee lopuksi professori Henrik Meinander.

Mitä sitten oli vuoden 1812 politiikka? Se ei ollut mikään sellainen uusi löytö, jollaiseksi esimerkiksi ministeri Max Jakobson sen päivälehtiarvostelussaan tulkitsi. Ruotsissa on aiheesta ja ajankohdasta kirjoitettu laajalti. Itsekin olen väitöskirjassani 1962 sitä käsitellyt. Vuoden 1812 politiikkaa on vanhastaan pidetty tärkeänä virstanpylväänä Venäjän ja Ruotsin suhteissa sekä Suomen autonomisen aseman vakiintumisen kannalta. Enemmän uutta panosta Talvitie on antanut pyrkiessään pitämään sitä Ruotsin ulkopolitiikan peruslinjana kahden vuosisadan ajan.

Vuoden 1812 politiikka on saanut nimensä Venäjän ja Ruotsin välillä tuona vuonna tehdystä sopimuksesta, jota valmistettiin keuhällä ja joka vahvistettiin keuhari Aleksanteri I:n ja kruununprinssi Kaarle Juhanan (Bernadotten) välisessä tapaamisessa elokuussa Turussa. Sopimus liittyi tärkeänä osana juuri ajankohdan yleiseurooppalaiseen tilanteeseen, jolloin keuhari Napoleon oli aloittamassa ja aloitti suuren sotarekensä Venäjää vastaan. Keuhari Aleksanteri oli jo marsalkka Bernadottea valittaessa Ruotsin kruununprinssiksi koettanut varmistua siitä että tämä ei asettuisi uudessa kotimaassaan tukemaan ”revanssi-puoluetta”. Kaarle Juhana, joka otti heti käsiinsä Ruotsin ulkopolitiikan johdon, näkikin geopolitiikasta edullisemmaksi liittää Norjan Ruotsiin; tällaiset ajatukset eivät suinkaan olleet uusia. Kruununprinssinä entinen Napoleonin marsalkka ei ollut halukas asettumaan tämän kanssa samaan rintamaan, vaikka juuri sitä hänen valitsi-

jansa olivat odottaneet. Tässä Kaarle Juhana oli myös omia unelmiaan, sillä saattaisihan Ranskan valtaistuin vapautua lähitulevaisuudessa.

Kun sota Venäjän ja Ranskan välillä yhä enemmän aktualisoitui, oli niin keuhari Aleksanterin kuin kruununprinssi Kaarle Juhanan etu saada Venäjän ja Ruotsin tavoitteet harmonisoitua. Tähän perustui vuoden 1812 liittopolitiikka. Ruotsin taholta todettiin Suomen kuulumisen Venäjään tosiasiaksi, kun taas Venäjä antoi siunauksensa Kaarle Juhanan Norjan politiikalle. Lisäksi viimeksi mainittu osallistui sotaan Napoleonin vastaan. Sopimuksen jälkeen Venäjä saattoi lastata Suomessa olevia joukkojaan Baltiaan. Kaarle Juhana jäi vielä odottamaan sodan kehitystä ja liittyi siihen vasta seuraavassa vaiheessa. Norjan kysymys ratkesi 1814, ja samana vuonna Euroopan suuressa uudelleenjärjestelyssä Wienin kongressissa hyväksyttiin Norjan siirtyminen Ruotsin yhteyteen. Suomen kuulumisesta Venäjään ei edes enää keskusteltu.

Vuoden 1812 politiikka siis vahvisti Pohjolan isonjaon. Venäjä sai kolmannella miehityskerralla koko Suomen ja Ruotsin sen korvaukseksi Norjan. Venäjä tuli tyydytetyksi ja Ruotsin intressit käännettiin idästä länteen. Revanssimielialoja esiintyi myöhemmin Ruotsissa skandinavismien merkeissä ja Itämaisen (Oolannin) sodan aikana ja Ahvenanmaata hahvittettiin Suomen itsenäistymisen murroksessa. Venäjän puolella epäiltiin Puolan kapinoiden aikana ja eurooppalaisen liittoto- ja varustelupoliitiikan kiih-

tyessä 1800-luvun lopusta lähtien Ruotsin voivan aiheuttaa levottomuutta Suomessa, jonka rannikkopuolustusta vahvistettiin ajoittain. Mitään vihollisuuksia Venäjän ja Ruotsin välillä ei kuitenkaan ole vuoden 1812 jälkeen ollut.

Tilanne Pohjolassa muuttui Suomen itsenäistyessä, ja 1939–44 toistuivat aikaisemmat idän ja lännen vihollisuudet nyt Neuvostoliiton ja Suomen välillä. Edellinen sai alueluovutuksina ison osan siitä Kaakois-Suomen alueesta, joka jo 1700-luvulla oli liitetty Pietarin suojavyöhykkeenä Venäjän keisarikuntaan. Saattoiko vuoden 1812 politiikka jatkua enää tämän jälkeen?

Itsekkyyttä ja valtiomiestaitoa -teoksen kirjoittajat tulkitsevat miltei jokainen vuoden 1812 politiikkaa eri tavoin. Havainnollistaakseen tilannetta edellä mainittu Anders Björns-son esittää vuoden 1812 vertailuksi ajatusleikin: tilanne oli samankaltainen kuin jos saksalainen kenraali Nicolaus von Falkenhorst olisi valittu toisen maailmansodan aikana Suomen presidentiksi ja tämä olisi sitten solminut ensi töikseen liiton Stalinin kanssa.

Tulkintojen kirjo on hyvin kiintoisa. Ruotsalainen historiantutkija ja diplomaatti Kris-ter Wahlbäck katsoo vuoden 1812 politiikassa keskeisen tekijän olleen Suomen luovutuksen Venäjälle. Ruotsi ei tietysti Suomen kuuluessa Venäjään voinut puuttua sen asioihin ilman että se olisi tulkittu vihamieliseksi teoksi. Suomen itsenäistyttyä sen kanssa voitiin neuvotella ja tehdä yhteistyötä ja sopimuksia. Tällä hetkellä molemmat kuuluvat Eu-

roopan unioniin. Vain jos vuoden 1812 politiikka tulkitaan suppeaksi ja katsotaan, että Ruotsin toiminta ei ole kohdistunut Venäjään vastaan, jotain ”jatkuvuuden elementtejä” siitä elää.

Wahlbäckin kollega suurlähtettiläs Sverker Åström asettuu ”varovaisen myönteiselle” kannalle, vaikka vuoden 1812 politiikka sellaisenaan kuuluu menneisyyteen. Ruotsin politiikka ei saa olla Venäjän vastaista eikä edes synnyttää tällaista kuvaa. Tästä seuraa, että Ruotsi on suhtautunut itsenäiseen Suomeen ”melkoisella varovaisuudella”. Venäjän historian ekspertti Pertti Luntinen vetää pitkää linjaa Ruotsin ja Venäjän suhteista pitäen lähtökohtana Suomen kohtaloa. Tärkeintä vuoden 1812 jälkeen on ollut se, että Ruotsi ei ole yrittänyt saada Suomea takaisin, ei ”lähtenyt ryntäilemään mahtavaa itäistä naapuriaan vastaan” kuten aikaisempina vuosisatoina. Tätä Luntinen pitää myöhemmän Pohjolan valtiollisen tilanteen perustana. Samoin presidentti Koivisto katsoo vuonna 1812 tehdyn linjaratkaisun rauhoittaneen Venäjän luoteisrajan ennennäkemättömän pitkäksi ajaksi.

Myös professori Matti Klinge tähdentää sitä että vuoden 1812 politiikka jatkui siinä suhteessa, että Ruotsi ei koskaan enää ryhtynyt sotaan Venäjää vastaan, vaikka mahdollisuuksia olisi toisinaan ollutkin ja vaikka se herätti Ruotsissa jatkuvaa kritiikkiä ja ryssävihaa, kuten runoilija Esaias Tegnérissä. Venäjällä taas liittosopimusta ei mitenkään arvosteltu. Sen tärkein tavoite oli Klingen mukaan sitoa Ruotsi Saksan

sotaan Ranskaa vastaan Pohjois-Saksassa. Sopimus vastasi muutenkin Venäjän intressejä, joiden Klinge väittää suuntautuneen Itämerelle paljon vähemmän kuin yleensä katsotaan. Silti rannikkoalueet olivat sille tärkeitä. Eihän näet sisämaa – kuten Klinge kunnan kulttuurielitistinä ilmaisee – ”poroineen ja mesimarjoineen” voinut kiinnostaa muita kuin korkeintaan runoilijoita. Klingen artikkeli eroaa muista siinä, että se on ilmeisesti ilman toimitustyötä kirjoitettu ja julkaistu suoraan nauhalta.

Professori Max Engman tähdentää sitä merkitystä, mikä vuoden 1812 politiikalla on ollut Suomen sisäiseen kehitykseen vakiinnuttaessaan suuri-ruhtinaskunnan erillisaseman Venäjän yhteydessä. Suomi voitti ja alkoi kehittyä kohti itsenäisyyttä. Onko yhtä varmaa, että suotuisa kehitys pätee myös Ruotsiin, Engman kysyy, mutta jättää vastauksen antamisen ruotsalaisille. Ruotsi oli menettänyt, Engman siteeraa psykologi Erkki Virtasta, pitkäaikaisen puolison ja on ollut jatkuvasti huolissaan tämän kunnosta. Yhden vastauksen antaa dosentti Åke Sandström (Visby) artikkelissaan, jossa hän kartoittaa Ruotsin lehdistön suhtautumista Suomeen 1860-luvulle saakka ja toteaa, miten kriisitilanteiden kehittyessä Euroopassa ja etenkin Itämaisen sodan aikana Suomea kohtaan tunnettiin suurta kiinnostusta, mutta miten Suomi painui aina ”rautaesiripun” taakse, kun tilanteet rauhoittuivat.

Toisen vastauksen tarjoaa Upsalan professori Torkel Jansson hyvin kiintoisassa ar-

tikkelissaan, jossa hän tarkastelee vain vähän tai ei lainkaan tutkittua teemaa, mitä yhteistä on ollut Ruotsin ja Suomen kehityksessä eron jälkeen, ja katsoo, että Ruotsi on tehnyt eniten hyvää Suomelle 1800-luvulla siinä että sen annettiin rauhassa kehittää ruotsalaista kulttuuriperintöään. Tämä on johtanut entisten valtakunnanosien yhtäläisyyksien korostumiseen niin ettei aina tiedä ollaanko Suomessa vai Ruotsissa. Tämä koskee niin paikallishallinnollista kuin oikeudellista, kirkollista ja kulttuurielämää. Tässä on Janssonin mielestä vuoden 1812 politiikan oleellinen seuraamus, ja hän päätyy esittämään, että pitäisi kirjoittaa Ruotsin ja Suomen yhteinen historia 1800-luvun osalta. Erinomaisen kannatettava ehdotus.

Moskovalainen tohtori Vadim Roginski tuo esiin vuoden 1812 liiton taustaa ja asiakirjoja sekä tulkitsee kummallakin puolella sopimuksen olleen nimenomaan hallitsijatasoinen eikä nauttineen suosiota. Päinvastoin kuin Klinge Roginski esittää Venäjän valtaeliitin suhtautuneen ärtyneesti jo Bernadotten valintaan ja keisarin saaneen 1812 laajan muistion, jossa ehdotettiin Ruotsin valtaamista. Sopimushetkellä Aleksanterin päätavoite oli Napoleonin voittaminen ja Kaarle Juhanan tavoite Norjan saaminen oman asemansa lujittamiseksi. Ruotsi sai Norjan, mutta silti norjalainen tutkija Svein Ivar Angell (Bergen) katsoo vuoden 1812 politiikan yksinkertaisesti tarkoittavan Ruotsin kannalta pienvaltioaseman hyväksymistä, pidättymistä aggressiivisesta idänpolitiikasta ja

sitä, että Ruotsille vihamielinen valtio [siis Tanska, PT] ei saisi enää kontrolloida Norjaa. Vuoden 1812 politiikka vaikutti koko yhteisen kuningaskunnan ajan unionin purkautumiseen 1905 saakka. Ruotsin ja Norja ajautuivat eri teille nimenomaan taloudellisten intressien erilaisuuden vuoksi, mutta Norjalle jäi perintönä puolueettomuuspolitiikka toiseen maailmansotaan saakka. Sen jälkeen maa liittyi geopoliittisista syistä Natoon.

Teoksen loppuosan artikkelit kohdistuvat lähinnä 1900-lukuun. Ruotsalainen sotahistorioitsija Gunnar Åselius käsittelee venäläisten lähteiden pohjalta Itämeren asemaa Venäjän ja Ruotsin strategisissa suunnitelmissa ja aloittaa rafaavasti toteamalla, että harva tietää Ruotsissa 1920-luvun alussa tehdyn operaatiosuunnitelmia Suomea vastaan. Suomen ja Baltian maiden itsenäistyttyä Venäjä, nyt Neuvostoliitto, oli menettänyt Suomenlahden rannikot ja sen laivaston operaatioalue suuresti kaventunut. Pysyvä tavoite olikin pitää Itämeri kulkukelpoisena niin etteivät toisaalta Suomi ja Viro sekä toisaalta Suomi ja Ruotsi päässeet yhteistoimin sulkemaan sen laivareittejä. Maiden välillä oli yhteistoiminta-hankkeita, joista neuvostovakoilu oli perillä. Ruotsi tulkittiin yleensä neuvostovastaiseksi. Toisen maailmansodan seurauksena Neuvostoliitto saavutti tavoitteensa. Liittämällä Viron itseensä ja hankkimalla tukikohdat ensin Hangosta ja sitten Porkkalasta Neuvostoliitto saattoi itse sulkea halutessaan Suomenlahden.

Teemaa jatkaa Ruotsin turvallisuuspolitiikan tuntija Wilhelm Agrell artikkelilla, jolla on suomalaisille varsin kohtalokkaista muistoista kertova otsikko "Finis Finlandiae". Nyt kuitenkin on kysymys Ruotsin sotasuunnitelmista Suomeen päin kylmän sodan aikana ja huudahuksen esitti Ruotsin puolustusvoimien esikuntapäällikkö C. A. Ehrensverd puhuessaan Ruotsin hallitukselle kesäkuussa 1944 punaarmeijan aloittaessa hyökkäyksensä Kannaksella. Totta kai Ruotsin yleisesikunnalla oli ennen sotia suunnitelmia erilaisten Itämeren alueella mahdollisesti tapahtuvien häiriöiden varalta. Sotien jälkeen Ruotsin turvallisuuspolitiikka pyrki Suomen suvereniteetin säilyttämiseen ja välttämään kriisejä Neuvostoliiton kanssa. Ruotsin aseman nähtiin muuttuneen uhanalaiseksi ja tarkkaan seurattiin mm Suomen liikenneverkon rakentamista. Itämeren maat jaettiin operaatio- ja tiedustelupiireihin. Ruotsin ja Suomen välistä sotilaallista yhteistyötä harjoitettiin varsin tiiviisti 1970- ja 1980-luvulla. Myös Natoon päin oli kontakteja, vaikka Ruotsi varjeli puolueettomuuttaan tiukasti. Koko 1900-luvun oli kuitenkin Ruotsissa vallalla eräänlainen joko-tai-ohjelma, jossa vaihtoehtoina olivat pysyttäytyminen pikkuvaltiona oman maan puolustuksessa tai sitten esiintyminen suurvaltana Pohjolan alueen yhteisen puolustuksen merkeissä. Näistä ensiksi mainittu on se, johon aina on palattu.

Valtiotieteilijä Teija Tiilikainen pohtii puolueettomuutta ja liittoutumattomuutta Suomen

turvallisuuspolitiikassa ja muistuttaa, että Suomen asemaan on kautta historian liittynyt uhanalaisuuden juonne. Se taas on johtanut tiettyyn pragmatismiin maan ulkopoliitikassa niin Paasikiven kuin Koiviston aikana. Suomalaisten katsomuksiin liittyy myös vahva usko omiin voimiin, mikä kääntäen merkitsee, ettei tule luottaa muihin. Myös Tiilikainen näkee, että Ruotsin liittoutumattomuus on ollut tärkeä tekijä Suomen turvallisuuspolitiikassa. Näin vuoden 1812 politiikan perinne on vaikuttanut maahammekin omaan aikaamme saakka.

Kirjan päättää Henrik Meinanderin yhteenveto, jossa hän pohtii etenkin Ruotsin asemaa muuttuvassa maailmassa. Ruotsin ulkopoliitikkaa on leimannut Krister Wahlbäckin sanoin ”luontainen haluttomuus riskinottoon”. Nyt Ruotsi on jo EU:n jäsen. Sen liittoutumattomuutta ja puolueettomuutta perusteellaan sotilaallisella liittoutumattomuudella, vaikka yhteistyötä Naton kanssa on paljonkin. Tästä vaan ruotsalaiset eivät – valitettavasti, sanoo Meinander – halua artikkeleissaan juuri puhua. Jos vuoden 1812 politiikka on toteutunut Ruotsin liittoutumattomuudessa, miten käy tulevaisuudessa.

Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa on kaikkiaan erittäin mielenkiintoinen ja monia ristikkäisiäkin näkökantoja sisältävä teos. Heikki Talvitien teesi vuoden 1812 politiikan ilmenemisestä Ruotsin ulkopoliitiikan johtotähtenä saa sinänsä tutkijoilta tukea, kunhan otetaan huomioon, että se sisältää kaikki eivät tulkitse samalla tavoin. Tämänkaltaisia kes-

kustelevia kirjoja me tarvitsemme.

Päiviö Tommila